

Középiskolai tanulók vélekedése a kétnyelvű környezetben történő kódváltásról¹

VERONIKA DANČO JAKAB

High School Students' Perceptions of Code-Switching in a Bilingual Environment

Keywords: code-switching; bilingualism; Hungarians in Slovakia; empirical research; language myths

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i1.05>

Bevezetés

A dolgozatban a magyar mint kisebbségi nyelv és a szlovák mint államnyelv között² végbemenő kódváltásokról alkotott vélekedéseket vizsgálom szlovákiai magyar tannyelvű középiskolások körében. A tanulmány első, elméleti részében a kódváltás meghatározásával és funkcióival foglalkozom, valamint hazai és nemzetközi kutatások következtetésein keresztül azt is bemutatom, hogyan ítélik meg a jelenséget a Kárpát-medence peremországaiban élő kétnyelvű magyarok. Az írás második, érdemi részében egy szélesebb körű empirikus vizsgálat eredményeit ismertetem és elemzem azzal a céllal, hogy a szlovákiai magyar fiatalok kódváltásról alkotott véleményéről aktuális képet adjak közre.

1. A kódváltás meghatározása

A nyelvek közötti váltás a kétnyelvűségi és kontaktológiai kutatások talán legtöbbet vizsgált jelensége, melynek az évek során számos definíciója alakult ki. Az egyik legelterjedtebb meghatározás szerint a kódváltás két vagy több nyelv váltakozó használata egyazon megnyilatkozáson belül. (Grosjean 1982, 145. p., 2010, 51–52. p.) Tanulmányomban a

1 A témával kapcsolatos vizsgálatok a Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében működő Gramma Nyelvi Iroda kutatási terve alapján folytak a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén.

2 A kódváltásnak két típusát különböztetjük meg: nyelvközi (interlingvális) és nyelven belüli (intringvális) kódváltást. A kódváltás kezdeti, klasszikus leírása a nyelven belüli, azaz a nyelvváltozatok közötti váltásra irányult. (Sándor 2014, 222. p.)

vonatkozó fogalomnak egy tágabb értelmezéséből indulok ki, mely szerint a kódváltást a kétnyelvű kommunikáció olyan válfajainak megnevezésére alkalmazzuk, melyekben a beszélők egyetlen diskurzuson belül két eltérő nyelvet vagy két eltérő nyelvhez tartozó elemeket használnak úgy, hogy tartalmilag a különböző nyelvekhez tartozó szekvenciák nem felelnek meg egymásnak. (Lanstyák 2006, 147. p.) Azt a nyelvet, mely kódváltás során az adott megnyilatkozás szerkezetét grammatikailag és/vagy mennyiségileg meghatározza, bázisnyelvnek nevezzük, míg arra a nyelvre, melyből a bázisnyelvbe egy vagy több elem átkerül, vendégnyelvként hivatkozunk. (Myers-Scotton 1993, 3–5. p.; Lanstyák 2005, 122. p.) A kódváltás nem tévesztendő össze a (közvetlen) kölcsönzéssel. Nyelvi szempontból a közöttük lévő legfontosabb eltérés, hogy kódváltás esetén a bázisnyelvbe beágyazódó vendégnyelvi elemek kétnyelvű közeget eredményeznek, a kölcsönyszavak megjelenése azonban nem hoz létre kétnyelvű közeget. (Lanstyák 2014, 104. p.) Ez alapján a kódváltást a fonológiai és a morfológiai integráltság foka különbözteti meg a kölcsönzéstől. (vö. Haugen 1950, 210–231. p.; Poplack–Sankoff 1984, 99–135. p.)

A kétnyelvűségi szakirodalom több funkciót tulajdonít a kódváltásnak. Ezek alapján a szóban forgó jelenség képes kifejezni a kétnyelvű beszélő csoportidentitását, az egyik vagy másik nyelvel s használóival szembeni szolidaritását, jelzi a beszédhelyzet és a beszélgetőpartnerek megváltozását, de utal a beszélő nyelvtudásának hiányosságaira is. (Gumperz 1982, 70. p.; vö. még Borbély 2001, 191–193. p., 2014, 66–67. p.; Márku 2013, 48. p.)

2. A kódváltás megítélése

Köztudott, hogy a kódváltáshoz több, főképp egynyelvűek által terjesztett, negatív értékítéletet hordozó nyelvi mítosz kötődik. A szakirodalom nyelvi mítosznak azokat a nyelvre és nyelvhasználatra vonatkozó részben vagy teljesen téves vélekedéseket nevezi, melyeket a beszélők jól ismernek és hisznek bennük, mivel azok az adott beszélőközösség kultúrájának részét képezik. (Bauer–Trudgill 1998, 16. p.) Azok a nyelvi mítoszok, melyek a kódváltást kritikusan értelmezik, azt feltételezik, hogy a kódváltó beszélő a két nyelv elemeit önkényesen kapcsolja össze, hanyag és/vagy tudatlan, valamint egyik általa ismert nyelvet sem becsüli. (Wardough 1995, 94. p.; Lanstyák 2007, 159–161. p.) Ezek a bíráló jellegű megjegyzések rendszerint ahhoz vezetnek, hogy a kétnyelvűek is gyakran meglehetősen ambivalensen vélekednek sajátos nyelvi kompetenciájukról. Napjainkra a kétnyelvűségi kutatások egyértelműen bebizonyították, hogy a kódváltás a két- és többnyelvű közösségekben teljesen szokványos jelenség, melyet jól körülhatárolható nyelvtani és pragmatikai szabályok vezérelnek, s alkalmazása nemcsak a nyelvhasználók magas szintű nyelvi kompetenciájáról tanúskodik, hanem arról is, hogy az általuk beszélt nyelvekhez pozitívan viszonyulnak. (Lanstyák 2009, 116–117. p.)

A szlovákiai magyarok kódváltási szokásait és a jelenséghez fűződő vélekedését legelőször Lanstyák és Szabó Mihály vizsgálta az általuk megvalósított szociolingviszti-

kai szemléletű kutatások keretében a kilencvenes években. Ezek a kutatások egyértelművé tették, hogy az erősebb magyar identitású szlovákiai magyarok – tehát azok, akik magyar iskolát látogattak és/vagy homogén házasságban élnek – élőbeszédben leggyakrabban a beszédhelyzet különböző tényezőinek megváltozása miatt, valamint nyelvi hiány vagy lapszus³ esetén folyamodnak kódváltáshoz; míg írásban a hitelesítés és az elhatárolódás eszközeként tekintenek rá. (Lanstyák 2000a, 161. p.) Lanstyák és Szabó Mihály vizsgálatának további lényeges következtetése, hogy a szlovákiai magyar fiatalok döntő hányada ideális állapotnak azt tartja, ha a magyar nyelvet „tisztán”, a szlovák nyelvtől külön tartva használjuk, mely vélemény mögött a purista tendenciák továbbélését figyelhetjük meg. (Lanstyák–Szabó Mihály 1996, 163–174. p., 2005, 65–71. p., 2008, 91–102. p.; Lanstyák 1993, 69. p., 1996, 11. p., 2000a, 159–168. p., 2000b, 1–17. p.) A szlovákiai magyarok kódváltáshoz fűződő véleményét tovább árnyalja egy másik, Presinszky által végzett felmérés, melynek eredményei arról tanúskodnak, hogy a megkérdezett nyitrai egyetemisták közel kétharmada közömbösen, egyharmada pedig negatívan értékeli a jelenséget. (Presinszky 2009, 211. p.)

A Kárpát-medence más, magyarok lakta országaiban is készültek felmérések, melyek a kódváltás kérdését közvetlenül vagy közvetve érintik. Cserniczkó és Beregszászi például a Kárpátalján élő magyar kisebbségről megállapítja, hogy erre a beszélőközösségre nem jellemző a kódváltás, s ha tagjai mégis élnek vele, akkor annak leggyakoribb oka az idézés. (Cserniczkó 1998, Beregszászi 2004, 36. p.) Emellett a Márku által végzett kutatásokból az is nyilvánvalóvá válik, hogy a kárpátaljaiak meglehetősen ambivalensen vélekednek a kódváltásról: egy részük szégyelli, helytelennek és csúnyának tartja; míg más részük a kisebbségi lét és nyelvhasználat természetes következményeként tekint rá. (vö. Márku 2013, 193–195. p.) Azonos következtetésre jut Rajsli, aki a vajdasági magyarok kódváltás iránti viszonyát vizsgálja. (Rajsli 2013, 30–31. p.) Egy erdélyi magyar adatközlők részvételével végzett kutatásból ugyanakkor az derül ki, hogy azok a beszélők, akik az erdélyi regionális nyelvhasználat szépségét nagyra értékelik, önértékelésük szerint csak ritkán vagy soha nem váltanak kódot a magyar nyelvű beszélgetőpartnerrel folytatott társalgás során. (Péntek–Benő 2020, 257. p.)

3. A dolgozat célja és módszertana

A dolgozat célja, hogy a korábbi vizsgálatokhoz kapcsolódva szlovákiai magyar középiskolás tanulók kódváltáshoz fűződő viszonyáról aktuális információkat adjon közre, illetve megállapítsa, milyen indokok befolyásolják a véleményüket.

3 Nyelvi hiány esetén a beszélő a számára szükséges nyelvi formát nem ismeri vagy rosszul ismeri, míg nyelvi lapszus esetén a beszélőnek nem jut eszébe az általa egyébként ismert nyelvi forma. (Lanstyák 2000a, 159–161. p.)

A vizsgálatba három szlovákiai magyar oktatási intézményt vontam be. Az egyes középiskolák földrajzi elhelyezkedésük és székhelyük nyelvkörnyezeti adatait illetően különböztek egymástól. Az első kutatási helyszín egy nyugat-szlovákiai (a továbbiakban NySz), szlovákdomináns⁴ város középpontjában működő oktatási intézmény, ahová a tanulók legnagyobb része valamely környező, magyar többségű csallóközi településről utazik be. A második iskola egy közép-szlovákiai (a továbbiakban: KöSz), magyardomináns⁵ kisvárosban helyezkedik el. Míg a harmadik, kelet-szlovákiai (a továbbiakban: KeSz) oktatási intézmény egy olyan városban található, ahol a magyar és a szlovák nemzetiségű lakosok aránya megközelítőleg azonos;⁶ az iskola további jellegzetessége, hogy közös igazgatás alatt és egy épületben oktatják a magyar és a szlovák tanítási nyelvű osztályokat. Az elmondottak alapján értelemszerűen az egyes középiskolák tanulóinak eltérő a szlovák nyelvvvel kapcsolatos tapasztalata: a NySz középiskola diákjai az iskola épületét elhagyva szinte csak szlovák szót hallanak; a KeSz oktatási intézmény tanulói, akik közös épületben tanulnak a szlovák tannyelvű osztályt látogató, többségi anyanyelvű tanulókkal, az iskola folyosóján is szlovák nyelvű párbeszédet fül- és résztvevői lehetnek; ezzel szemben a KöSz középiskola diákjai döntően magyar nyelvű közegben töltik mindennapjaikat.

A dolgozatban egy szélesebb körű kutatás kódváltásra vonatkozó eredményeit mutatom be, miközben az alábbi hipotézisek bizonyítására/elvetésére vállalkozom:

H1: A tanulók inkább negatívan vélekednek a kódváltásról.

H2: A kódváltást azok a tanulók értékelik kedvezőbben, akik a szlovák nyelvvvel napi szintű, intenzív(ebb) kapcsolatban állnak.

A kérdőíves felmérésben összesen kétszáz tanuló vett részt. Az adatközlők oktatási intézmény, osztály és nem szerinti megoszlását a 1. táblázat ismerteti, mely alapján a) a legtöbb tanuló a KöSz középiskolából került ki; b) a kitöltők körében a legnagyobb arányban az első évfolyamot látogató diákok képviseltették magukat; c) több lány, mint fiú véleményét tükrözi a vizsgálat; d) a kutatásban magasabb volt a vidéki településekről származó tanulók száma, mint a városiaké.

4 A 2021. évi népszámlálási adatok alapján a település összlakosságának 2,3%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek (SODB, 2021).

5 A 2021. évi népszámlálási adatok alapján az összlakosságának 77,2%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek (SODB, 2021).

6 A 2021. évi népszámlálási adatok alapján az összlakosságának 52,9%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek (SODB, 2021).

1. táblázat. A kutatásban részt vevő tanulók osztály, nem és lakóhely szerinti megoszlása oktatási intézmények szerint

| Az oktatási intézmény kódja | A tanulók osztály szerinti megoszlása | | | | A tanulók nem szerinti megoszlása | | A tanulók lakóhely szerinti megoszlása | | A tanulók összlétszáma |
|-----------------------------|---------------------------------------|----|----|----|-----------------------------------|------|--|-------|------------------------|
| | 1. | 2. | 3. | 4. | lányok | fiúk | falu | város | |
| NySz | 29 | 20 | 11 | 0 | 41 | 19 | 31 | 29 | 60 |
| KöSz | 23 | 19 | 18 | 14 | 36 | 38 | 48 | 26 | 74 |
| KeSz | 19 | 9 | 18 | 20 | 37 | 29 | 39 | 27 | 66 |
| Összesen | 71 | 48 | 47 | 34 | 114 | 86 | 118 | 82 | 200 |

A vizsgálatra 2020 áprilisa és 2022 októbere között került sor. Az adatgyűjtést, mely a koronavírus-járvány miatt a tervezettnél több időt vett igénybe, minden esetben személyesen felügyeltem. A felhasznált kérdőív összesen 15 kérdést tartalmazott. Ezek közül jelen írásban az alábbi, kódváltásra vonatkozó kérdésre érkezett válaszokat mutatom be részletesen:

Mi a véleményed arról, ha a beszélő egy magyar nyelven folytatott beszélgetés közben szlovák szavakat is használ? Például:⁷ Magától is az *úrad prácéra* kérték a papírt?⁸; *Čo, Martina tam pôjde, ja nepôjdem, szabadságon leszek.*⁹

A tanulók álláspontjukat az (1) *elfogadom*, a (2) *közömbös* és a (3) *nem fogadom el* lehetőségek egyikének megjelölésével fejezhették ki, majd egy alkérdés keretében arra is megkértem őket, hogy véleményüket indokolják meg.

4. A felmérés eredményei

A beérkezett adatok alapján a kétszáz megkérdezett tanuló 53,4%-a elfogadja, 29,6%-a elutasítja, 17%-a pedig közömbösen vélekedik a kódváltásról.

A kedvező állásponton lévő diákok szerint a kódváltás a szlovákiai magyarok két-nyelvű szociokulturális környezetének természetes velejárója, mely az ő, a családtagjaik és a barátaik nyelvhasználatában is gyakran előfordul. Például: (1) *Családi körben gyakran beszélünk így, nincs vele problémám* (NySz)., (2) *Ez szerintem teljesen megszokott, például én is sok magyar szó szlovák megfelelőjét használom, illetve használtam, mivel a családban, barátoknál sokan így beszélnek* (KöSz)., (3) *Szerintem ez elke-*

7 A feltüntetett példák forrása: Lanstyák 2000b, 5–6. p.

8 Magától is a *munkaügyi hivatalba* kérték a papírt?

9 *Mi, Martina fog jönni, én nem megyek, szabadságon leszek.*

rülhetetlen, mivel a környezetünk miatt gyermekkorunktól ragadnak ránk ezek a szavak (KeSz)., (4) *Itt, Felvidéken, ez nem meglepő. Meg bárhol máshol se, ahol nemzetiségek keverednek (KeSz)., (5) Hisz szlovákiai magyarok vagyunk, nem Magyarországon lakunk, más szavakat is szlovákul használunk (KeSz).* Az idézett válaszokban a tanulók megállapítják, hogy – amennyiben a fennálló beszédhelyzet formalitása és beszédpartnerük társas jegyei, valamint nyelvi kompetenciája megengedi – interakcióik során két nyelvet is felhasználhatnak, mellyel közvetetten arra mutatnak rá, hogy kétnyelvű közegben nem az egynyelvű beszédmód a norma. (vö. Borbély 2016, 105. p.)

A pozitív véleményen lévő tanulók további része a kódváltást olyan kommunikációs stratégiaként értelmezi, melyet akkor alkalmaz, amikor nem ismer, vagy nem jut eszébe egy-egy szó, kifejezés, vagyis az ide tartozó adatközlők azért értenek egyet a kódváltással, mert a jelenséget nyelvi hiány vagy lapszus indokolja. (vö. Lanstyák 2000a, 161. p., 2009, 63. p., 2018, 253–283 p.) Például: (6) *Nincs ezzel semmi baj, velem is előfordult már ilyen. Van, amikor nem jutnak eszembe egyes magyar szavak (NySz)., (7) Vannak olyan szavak, amiknek nem ismerjük a magyar kifejezését, és mivel hasonló beszélő emberek élnek itt, nem zavar (KeSz).*

Tizennyolc tanuló a kódváltás kapcsán felkínált válaszlehetőségek közül szintén az *elfogadom* opciót jelöli be, majd magyarázatában mégis mennyiségi vagy nyelvi regiszterre vonatkozó megszorítást tesz. Egyrészt vannak adatközlők, akik azt feltételezik, hogy a magyar bázisnyelvű diskurzusban kódváltás következtében megjelenő szlovák szavak csupán egy bizonyos – általuk közelebről meg nem határozott – mennyiségig fogadhatók el. Például: (8) *Csak akkor kezd zavarni, ha túl sok szlovák szót használ az illető (NySz).* Másrészt vannak diákok, akik a kódváltásra úgy tekintenek, mint a nyelvi hiány, azon belül a hivatalos stílusréteghez tartozó szavak megnevezésekor fellépő lexikális rész áthidalásának egyik lehetséges módjára. Például: (9) *A hivatalos szavaknál ez érthető, mivel itt a legtöbb ember nem is tudná, mi azoknak a magyar megfelelője (KeSz).* Ez alapján az adatközlő diákok egy része tudatában van, hogy szlovákiai magyar környezetben a hivatali ügyintézés során gyakran sem a hivatalnok, sem az ügyfél nem ismeri a megfelelő magyar nyelvű jogi-közigazgatási szakterminológiát. Ehhez kapcsolódóan érdemes megjegyeznünk, hogy napjainkban több empirikus vizsgálat szerint a szlovákiai magyarok egyebek mellett épp nyelvi felkészületlenségük miatt nem érvényesítik a kisebbségi nyelvhasználati törvény¹⁰ által garantált jogaikat. (vö. Lanstyák–Szabó Mihály 2002, 117.p.; Szabó Mihály 2002, 182–183. p., 2010, 257–184. p.; Misad 2012, 71–84. p., 2014, 252.p., 2017, 33–52. p.; Lanstyák 2018, 123–137. p.; Németh Takács 2021, 83. p.) Ennek legalább részbeni, pozitív irányú módosítása érdekében a szakemberek azt javasolják, hogy nagyobb figyelmet kellene

10 Zákon č. 184/1999 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín. (Magyarul: <https://torvenytar.sk/zakon-66>)

fordítani a szaknyelvek magyar nyelven folyó művelésére, s a magyar jogi-közigazgatási terminológiával szükséges lenne már az általános iskola felső tagozatán, majd a középiskolában is foglalkozni. (vö. Misad 2009, 14. p.; Szabómihály 2015, 22. p.)

A tanulóknak az a csoportja, mely a kódváltást elítéli, vélekedését legtöbbször az *idegesítő*, a *csúnya* és a *helytelen* (NySz, KöSz, KeSz) jelzők feltüntetésével magyarázza. A diákok ugyanakkor meg vannak győződve arról, hogy kódváltás során a beszélő önkényesen cselekszik, s hogy a két nyelvből származó elemek összekapcsolása nyelvtanilag rendezetlen diskurzust hoz létre. Például: (10) *Az emberek ne beszéljenek össze vissza* (NySz), (11) *A beszélőnek el kell döntenie, hogy magyarul vagy szlovákul beszél-e, a két nyelv vegyítése nagyon rossz és helytelen* (KöSz). A kódváltást negatívan értékelő diákok más csoportja azt feltételezi, hogy a vonatkozó beszédmód alkalmazása az adott beszélőközösség tagjainak nemtörődomségéről tanúskodik, ezért a beszédhelyzet figyelembevétele nélkül helytelennek nevezi: (12) *Jobban ügyelhetne a nyelv helyes használatára* (NySz), (13) *Szerintem nagyon hanyag, mindig próbálok figyelni arra, hogy ne keverjek szlovák szavakat a magyar nyelvbe* (KöSz). Néhány tanuló szerint a „nyelvkverés” arra utal, hogy a beszélő műveletlen, s nem ismeri elég jól az egyik vagy a másik nyelvet: (14) *Többet kellene olvasnia és bővítenie a szókincsét* (KeSz), (15) *Műveletlennek tűnik* (NySz). Egy adatközlő párhuzamot von a kódváltás előfordulása és a kódváltó beszélő nemzeti öntudatának meggyengülése között: (16) *Nem helyeslem, identitászavar, nem ismeri, nem becsüli a magyar gyökereit* (KöSz); egy további pedig azt vallja, hogy a jelenség a szlovák nyelv vonatkozásában kerülendő, az angol vonatkozásában viszont nem: (17) *Mondjuk szlovákul ez kicsit „parasztos”, de más nyelvvél, például az angollal, nagyon rendben van* (KöSz). A legutóbbi idézet szerzőjének vélekedése feltehetőleg az angol globális világnyelvként betöltött szerepére és presztízsére vezethető vissza. (vö. Cseresnyési 2004, 144–145. p.)

A kódváltást elutasító tanulók magyarázatában különböző nyelvi mítoszok körvonalazódnak, melyek továbbélését Lanstyák szerint a nyelvi ideológiák is nagyban elősegítik. (Lanstyák 2007, 185. p.) A nyelvi ideológiák olyan nyelvhez és nyelvhasználathoz kapcsolódó gondolatok és gondolatrendszerek, melyeket gyakran alkalmaznak legitímáló, igazoló vagy magyarázó célzattal. A tanulók fentebb idézett válaszaiban a nyelvi konzervativizmus, nacionalizmus és purizmus ideológiája jelenik meg; ezek közös sajátossága, hogy a másik nemzet, etnikum és nyelv hatását rosszként, romlásként, veszélyként interpretálják. (vö. Lanstyák, 2017; Szabó 2015, 335. p.) Mivel a nyelvi mítoszok és ideológiák átadásában a magyar szakos pedagógusoknak van kiemelkedő szerepük, ezért a felnövekvő generációk nyelvszemléletét elsősorban ők képesek alakítani. (Kiss 1998, 269. p.; Presinszky 2011, 184. p.) Egy általam végzett empirikus kutatás eredményei viszont azt mutatják, hogy az anyanyelvórákon a szlovákiai magyar középiskolai pedagógusok rendszerint azt a nyelvszemléletet közvetítik, melyet az épp hatályban lévő szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák magyarnyelv-tankönyvei is.

(Dančo Jakab 2023, 102–127. p.) Ezek közül a második¹¹ és a harmadik¹² osztály számára készült segédletek számos olyan nyelvi mítoszt és ideológiát terjesztenek, melyek a Magyarország határain kívüli magyar nyelvhasználat jellemzőit negatívan értékelik. (Lőrincz 2020, 225–242. p.; Misad 2020, 251–260. p.) Mindezek alapján nem meglepő, hogy a kutatásban részt vevő középiskolások valamivel több mint egyharmada kritikai megjegyzésekkel illeti a kódváltó beszélőt, s vélekedését különféle nyelvi mítoszokkal próbálja alátámasztani.

Azok a tanulók, akik a kódváltással kapcsolatos álláspontjuk leírására a *közömbös* opciót választják, vagy mindössze kijelentik, hogy (18) *Ha valakinek így jutnak eszébe a dolgok, akkor mondja így, nekem mindegy* (KöSz)., (19) *Nincs róla véleményem, én is szoktam így beszélni* (KeSz).; vagy bővebben is kifejtik, hogy a vonatkozó jelenséghez fűződő attitűdjük minőségét az aktuális beszédhelyzet és beszédpartnerük társas jegei befolyásolják. Például: (20) *Elfogadhatósága attól függ, hogy kik a hallgatók és hol vagyunk* (NySz)., (21) *Baráti körben nem zavar, de ha nagyobb közönséghez intézzük szavainkat, vagy igényesebb témát dolgozunk fel, akkor nem tartom helyénvalónak* (NySz)., (22) *Amíg nem hivatalos dokumentumokban használják, addig abszolút nem zavar* (NySz)., (23) *Hivatalos szövegben elfogadhatatlan* (NySz).

A 20. és 21. számú válaszok szerzői rámutatnak, hogy a beszélő által választott nyelvi regiszternek az épp fennálló kommunikációs szituációhoz kellene igazodnia, tehát míg egy barátokkal folytatott beszélgetés az informálisabb stílusváltozat használatát is lehetővé teszi, addig egy szélesebb hallgatóságnak szánt beszéd megírása vagy előadása során már a formális és a választékos stílus alkalmazására kellene törekedni. A 22. és 23. számú visszajelzést megfogalmazó diákok ugyanakkor azt is felismerik, hogy az írott és a beszélt nyelv eltérő normarendszerrel rendelkezik, ezért a hivatali, azaz formális helyzetben keletkezett magyar nyelvű írásos szövegek egyáltalán nem kellene, hogy beszélt nyelvi sajátosságokat is tartalmazzanak. (vö. Lanstyák 2009, 13–14. p.)

A kérdőívben összegyűjtött válaszok százalékos megoszlásán kívül a tanulók kódváltáshoz kapcsolódó átlagos viszonyulását is megállapíthatjuk. Ehhez az (1) egyes számot az *elfogadom*, a (2) kettést a *közömbös*, a (3) hármast pedig a *nem fogadom el* opcióhoz rendeltem hozzá. Számításaim eredményeit a 2. táblázat tartalmazza. Ebből kiindulva az összes megkérdezett tanuló kódváltással kapcsolatos viszonyának átlaga 1,75, mely az *elfogadom* és a *közömbös* lehetőségek között helyezkedik el. Ha a tanulók kódváltáshoz fűződő viszonyának átlagát iskolák szerinti tekintjük át, megállapíthatjuk, hogy a szóban forgó jelenséget leginkább a KeSz oktatási intézmény diákjai, s legkevésbé a KöSz középiskola adatközlői fogadják el, tehát elsősorban azok a tanulók ellenzik a kódváltást, akik egy olyan településen látogatnak magyar tannyelvű oktatási intézményt, ahol az összesség több mint háromnegyede magyar nemzetiségűnek vallja magát.

11 Uzonyi Kiss–Csicsay 2012a.

12 Uzonyi Kiss–Csicsay 2012b.

2. táblázat. A kódváltáshoz fűződő viszonyulás átlaga és szórása oktatási intézmények szerint

| Az oktatási intézmény kódja | Átlag | Szórás |
|-------------------------------|-------|--------|
| NySz | 1,75 | 0,86 |
| KöSz | 1,95 | 0,62 |
| KeSz | 1,51 | 0,80 |
| Attitúdátlag (NySz+KöSz+KeSz) | 1,75 | 0,83 |

Összegzés

A dolgozatban szlovákiai magyar tannyelvű középiskolát látogató tanulók nyelvközi kódváltással kapcsolatos véleményét mutattam be. A vizsgálat tervezési szakaszában felállított hipotéziseket figyelembe véve az alábbi következtetéseket fogalmazhatjuk meg.

A kérdőívben felkínált opciókra (elfogadom/közömbös/nem fogadom el) érkezett válaszok százalékos megoszlása alapján a megkérdezett tanulók 29,6%-át negatív, 53,4%-át pozitív, míg 17%-át közömbös viszony fűzi a kódváltáshoz. A diákok kódváltásról alkotott képét azonban az egyénileg megfogalmazott magyarázatok tovább árnyalják, kiderül ugyanis belőlük, hogy az elfogadom válaszlehetőség mellett döntő tanulók csoportján belül tizennyolc tanuló (16,9%) csak addig értékeli kedvezően a kódváltást, míg annak funkciója a nyelvi hiány/lapszus kiküszöbölése (például hivatali szférában), vagy míg megjelenése nem lép át egy általuk közelebről meg nem határozott gyakorisági szintet.

A fentiekén kívül az is bebizonyosodott, hogy azok a diákok, akiknek a mindennapokban több – akár közvetett, akár közvetlen – tapasztalata van a szlovák nyelvvel, elfogadóbbak a kódváltás iránt, mint azok a tanulók, akiknek az államnyelvvel való kapcsolata korlátozottabb.

A vizsgálat további tanulsága szerint az elutasítóan vélekedő adatközlők a kódváltásról nem rendelkeznek elegendő, illetve megfelelő ismeretekkel, melynek kedvező irányú befolyásolása érdekében mind az egy-, mind pedig a kétnyelvű tanulók számára készített anyanyelvtankönyvekben nagyobb figyelmet kellene fordítani a kétnyelvűségre, a kétnyelvű beszélőközösségekre s nyelvhasználatukra. Úgy vélem, hogy ennek köszönhetően jó eséllyel válna általánossá a Borbély által javasolt pozitív nyelvészeti szemlélet, mely a kódváltást nem úgy értelmezi, mint nyelvi hibát, hanem mint a két- és többnyelvű beszélőközösségek tagjainak „nyelvi repertoárjában fellelhető eszközök nyújtotta kreatív felhasználás alternatív lehetőségét”. (vö. Borbély 2016, 81. p.)

Irodalom

- Bauer, Laurie–Trudgill, Peter 1998. Introduction. In Bauer, Laurie–Trudgill, Peter (szerk.): *Language Myths*. London, Penguin Books, 15–18. p.
- Beregszászi Anikó 2004. A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In Beregszászi Anikó–Cserniczkó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, Poliprint, 36–44. p.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya.
- Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség*. Budapest, L'Harmattan.
- Borbély Anna 2016. Közösségi kétnyelvűség Magyarországon: anyanyelv és kódváltás. In Bartha Csilla (szerk.): *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII. A többnyelvűség dimenziói: terek, kontextusok, kutatási távlatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 91–108. p.
- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Cserniczkó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Dančo Jakab Veronika 2023. Pedagógusok a szlovákiai magyar nyelvtanoktatásról. Részletek magyar szakos pedagógusokkal készült interjúkból. In Misad Katalin–Csehy Zoltán (szerk.): *Kulturális emlékezet, műfordítás, többnyelvűség*. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave, 102–127. p.
- Grosjean, François 1982. *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, Harvard University Press.
- Grosjean, François 2010. *Bilingual: Life and Reality*. Cambridge–Massachusetts–London, Harvard University Press, 51–62. p.
- Gumperz, John 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge, Cambridge University Press, 59–99. p.
- Haugen, Einar 1950. The analysis of linguistic borrowing. *Language*, 26. évf. 2. sz. 210–231. p.
- Kiss Jenő 1998. Helyes és helytelen (nyelvjárási környezetű általános iskolások nyelvi adatainak a tükrében). *Magyar Nyelv*, 94. évf. 3. sz. 257–269. p.
- Lanstyák István 1993. Nyelvművelésünk kétségei és vétségei. *Irodalmi Szemle*, 36. évf. 3. sz. 58–69. p.
- Lanstyák István 1996. Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In Cserniczkó István–Várad Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat. A 8. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 11–15. p.
- Lanstyák István 2000a. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Bratislava, Osiris–Kalligram–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2000b. K otázke striedania kódov (maďarského a slovenského jazyka) v komunite Maďarov na Slovensku. *Slovo a slovesnosť*, 61. évf. 1. sz. 1–17. p.
- Lanstyák István 2005. A kódváltásról – nyelvtani szempontból. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 7. évf. 2. sz. 121–130. p. (<https://forumszemle.eu/szemle-archiv/?szemle=2005-2#tab-2005-2>)
- Lanstyák István 2006. *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonzésről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony, Kalligram.

- Lanstyák István 2007. A nyelvi tévhitekről. In Domonkosi Ildikó–Lanstyák István–Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely–Budapest, Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó, 154–173. p.
- Lanstyák István 2009. *A magyar beszélt nyelv sajátosságai*. Bratislava, Stimul.
- Lanstyák István 2014. *Nyelvalakítás és nyelvi ideológiák*. Pozsony, Comenius Egyetem. (http://web.unideb.hu/~tkis/lanstyak_istvan-nyelvalak_es_nyelvi_ideol_2014.pdf)
- Lanstyák István 2017. *Nyelvi ideológiák (általános tudnivalók és fogalomtár)*. (https://dragon.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf)
- Lanstyák István 2018. *Nyelvalakítás és nyelvi problémák*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Gramma Nyelvi Iroda.
- Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella 1996. Kódváltás és nemzeti azonosságtudat. In Gadányi Károly–Bokor József–Guttman Miklós (szerk.): *Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat*. Szombathely, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 163–174. p.
- Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella 2002. Nyelvi jogaink érvényesítésének nyelvi feltételei. In Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 117–126. p.
- Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella 2005. Hungarian in Slovakia. In Fenyvesi Anna (szerk.): *Hungarian Language Contact Outside Hungary: Studies on Hungarian as minority language*. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 47–88. p.
- Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella 2008. Postoje k striedaniu kódov vo vybraných skupinách bilingvistov. In Sibyla Mislóvičová (szerk.): *Jazyk a jazykoveda v pohybe*. Bratislava, VEDA vydavateľstvo SAV, 91–102. p.
- Lőrincz Gábor 2020. A nyelvi tévhitek megjelenése különböző tankönyvváriásokban. In Ludányi Zsófia–Jánk István–Domonkosi Ágnes (szerk.): *A nyelv perspektívája az oktatásban. Válogatás a PeLiKon2018 oktatásnyelvészeti konferencia előadásaiból*. Eger, Líceum Kiadó, 225–242. p.
- Márku Anita 2013. „Po zákárpátszki.” Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár, „Líra” Poligráfcentrum.
- Misad Katalin 2009. *Nyelvi kontaktusok*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Misad Katalin 2012. Magyar nyelvű jogi-közigazgatási szaknyelvhasználat Szlovákiában. In Guldánová, Zuzana (szerk.): *Kontexty súdneho prekladu a tlmočenia I*. Bratislava, Univerzita Komenského, 71–84. p.
- Misad Katalin 2014. Mutatvány Dunaszerdahely intézményeinek vizuális nyelvhasználatából. In Gróf Annamária–N. Császi Ildikó–Szőták Szilvia (szerk.): *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején. Írások Kolláth Anna tiszteletére*. Budapest–Alsóőr, Tinta Könyvkiadó–UMIZ–Imre Samu Nyelvi Intézet, 243–253. p.
- Misad Katalin 2017. A szlovákiai kisebbségek anyanyelvhasználatának lehetőségei a hivatalos érintkezés során. In Misad Katalin–Cseh Zoltán (szerk.): *Nova Posoniensia VII. A pozsonyi magyar tanszék tanulmánykötete*. Pozsony, Szenczi Molnár Albert Egyesület, 33–52. p.
- Misad Katalin 2020. A nyelváltozatok szemléltetése a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák anyanyelv-tananyagveiben. In Ludányi Zsófia–Jánk István–Domonkosi Ágnes (szerk.): *A nyelv perspektívája az oktatásban. Válogatás a PeLiKon2018 oktatásnyelvészeti konferencia előadásaiból*. Eger, Líceum Kiadó, 251–260. p.

- Myers-Scotton, Carol 1993. *Duelling Languages: Grammatical Structure in Codewitching*. Oxford, Claredon Press.
- Németh Takács Henrietta 2021. *A közéleti kétnyelvűség nyelvi vetületei Dél-Szlovákiában*. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave.
- Péntek János–Benő Attila 2020. *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Kolozsvár–Budapest. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Gondolat Kiadó.
- Poplack, Shana–Sankoff, David 1984. Borrowing: the synchrony of integration. *Linguistics*, 22. évf. 1. sz. 99–135. p.
- Presinszky Károly 2009. Nyelvi attitűdök vizsgálata nyitrai magyar egyetemisták körében. In Borbély Anna–Vančioné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga (szerk.): *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák 15. Élőnyelvi Konferencia*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 241–248.
- Presinszky Károly 2011. Nyelvi mítoszok vizsgálata szlovákiai magyartanárok és egyetemi hallgatók körében. In Hires-László Kornélia–Karmacs Zoltán–Márku Anita (szerk.): *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok, Közép-Európában emlélemben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest–Beregszász, Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, 184–192. p.
- Rajslil Ilona 2013. A kódváltás iránti viszonyulás vizsgálata a vajdasági fiatalok körében. *Hungarológiai Közlemények*, 14. évf. 3. sz. 13–32. p.
- Sándor Klára 2014. *Határtalan nyelv*. Budapest, SZAK Kiadó.
- SODB 2021. *Sčítanie obyvateľov domov a bytov* (<https://www.scitanie.sk/>)
- Szabó Gergely 2015. „Hogy fejezzem ki magam szépen?” – Nyelvi ideológiák az obszcenitások mögött. *Magyar Nyelvőr*, 139. évf. 3. sz. 334–346. p.
- Szabómihály Gizella 2002. A hivatali kétnyelvűség megteremtésének nyelvi vetületei. In Lanstyák István–Szabómihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában. Tanulmányok és dokumentumok*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 182–199. p.
- Szabómihály Gizella 2010. Magyar szaknyelv és szakstílus Magyarország határain túl. In Dobos Csilla (szerk.): *Szaknyelvi kommunikáció. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 110*. Miskolc–Budapest, Miskolci Egyetem–Tinta Könyvkiadó, 257–184. p.
- Szabómihály Gizella 2015. *Az anyanyelv oktatása kétnyelvű környezetben. A magyar mint anyanyelv oktatása Szlovákiában a kétezres évek elején – helyzetkép és innovációs lehetőségek. Oktatási segédlet*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Uzonyi Kiss Judit–Csicsay Károly 2012a. *Magyar nyelv. Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák 2. osztálya számára*. Pozsony, Terra Kiadó.
- Uzonyi Kiss Judit–Csicsay Károly 2012b. *Magyar nyelv. Tankönyv a gimnáziumok és a szakközépiskolák 3. osztálya számára*. Pozsony, Terra Kiadó.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris–Századvég.
- Zákon č. 184/1999 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín. (https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1999/184/vyhlasene_znenie.html)

VERONIKA DANČO JAKAB

HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS OF CODE-SWITCHING IN A BILINGUAL ENVIRONMENT

The paper explores the opinions of two hundred Hungarian secondary school students in Slovakia on the code-switching between Hungarian as a minority language and Slovak as the state language. The results of the research show, on the one hand, that the students in the study have rather contradictory opinions about the code-switching; on the other hand, that students who have more experience with Slovak in everyday life are more accepting of the code-switching than students who have more limited contact with the state language. In many cases, the self-reported responses of code-switching-rejecting students are based on a language myth that conveys negative value judgements, due to the lack of knowledge of bilinguals and their use of the language.



L. Juhász Ilona

Ruszkik, haza!

Adalékok Csehszlovákia
1968-as katonai megszállása
szlovákiai magyar emlékezetéhez

Fórum Kisebbségkutató Intézet